

10. Лукашук И.И., Наумов А.В. Международное уголовное право: Учеб. - М.: Спарк, 1999. - 287 с.

11. Спиридонов А.П., Анисимов В.Ф., Михайлова О.Г., Гурбанов А.Г., Тарайко В.И., Третьяков И.Л. Конвенционные преступления в системе преступлений по международному уголовному праву // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. - 2006. - № 1 (29). - С. 134-140.

12. Навроцький В.О. Поняття та ознаки міжнародних злочинів // Вісник Львівського університету. Серія юридична. - 2003. - Вип. 38. - С. 437-444.

13. Зелинская Н.А. Международные преступления и международная преступность. / Н.А. Зелинская. - М.: "Юридическая литература", 2006. - 568 с.

14. Курс уголовного права. Особенная часть: Учебник для вузов: В 5 т. / Под ред. Г.И. Борзенкова и В.С. Комиссарова. - М.: ИКД "Зерцало-М", 2002. - Т. 5. - 512 с.

15. Курс международного права: в 7 т. Т. 6 Отрасли международного права / И.Н. Арцибасов, И.И. Лукашук, Б.М. Ашавский и др. - М., 1992. - 312 с.

16. Азаров Д.С. Злочини міжнародного характеру та суміжні поняття // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнарод. наук.- практ. конференції: У 2 ч. - Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. - Ч. 1. - С. 140-143.

17. Волеводз А.Г. Противодействие компьютерным преступлениям: правовые основы международного сотрудничества. - М.: ООО Изд-во "Юрлит информ", 2002. - 496 с.

18. Кузнецова Н.Ф. Главные тенденции развития российского уголовного права // Уголовное право в XXI веке: Материалы Международ. науч. конф. на юрид. фак-те МГУ им. М.В. Ломоносова 31 мая - 1 июня 2001 г. - М.: ЛексЭст, 2002. - С. 4-9.

19. Фисенко И.В. Борьба с международными преступлениями в международном уголовном праве. - Минск: Тесей, 2000. - 336 с.

20. Комиссаров В.С. К вопросу о понятии транснациональных преступлений // Современные проблемы борьбы с транснационально преступностью: Матер. Международ. науч.-практ. конф. (г. Сочи, 9-12 октября 2000 г.). - Краснодар: Изд-во Кубанск. гос. ун-та. - 2000. - С. 10-16.

21. Кибальник А.Г. Международное уголовное право: Краткий курс лекций // [Электронный ресурс]: www.stavsu.ru/chairs.aspx?info=other&idChair=111&idPage=559.

*Ролінський В.І.,
кандидат юридичних наук, доцент
Одеської національної морської академії
Надійшла до редакції 10.09.2012*

УДК 34:316.3

ТРАНЗИТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНООРГАНІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА: ОСНОВНІ МОДЕЛІ

Матвеева Л. Г.

Для означення сучасного суспільства, що знаходиться в стані безперервного динамічного розвитку, дослідники найчастіше використовують поняття "постіндустріальне суспільство", "інформаційне суспільство", "транзитивне суспільство". Характерними ознаками такого транзитивного суспільства є соціальна рухливість і соціальна мобільність, адаптивність до модернізаційних і глобалізаційних процесів.

У тисячолітній історії людського суспільства змінилася безліч держав, які виникали й зникали в результаті війн і революцій, завоювань, поділів і об'єднань. У ході розвитку людських уявлень на природу історичного прогресу, місце й значення індивідуума в соціальних процесах з'явилися різні теорії та погляди, в яких обґрунтовуються класифікації держави і їх критерії.

Аналітичні дослідження розвитку державності та права в різні історичні періоди, виявляючи них загальне й особливе, типове й виняткове, як правило, поза увагою залишають феномен транзитивності. Цій термін для української правової науки є новим і маловживаним. Близьким за змістом поняттю "транзитивність" є: "перехідність", "трансформація", "здвиг".

Транзитивна доба - це складний етап загальноісторичного процесу, який має бути усвідомлений як особлива система, що має свій устрій і свої закономірності функціонування. Сучасний перехідний процес, що переживає Україна й більшість постсоціалістичних країн, одержав назву трансформації, оскільки він зачіпає весь спектр суспільного життя, політичну, економічну й соціальну структури, духовне життя, правову сферу, сферу державного управління й державного будівництва.

Точний прогноз "непевних", перехідних процесів виявляється на практиці вельми проблематичним і

умовним. Тому природа виникнення транзитивних процесів у суспільстві до кінця не вивчена. Окремі аспекти поставленої в цій статті проблеми були висвітлені в роботах М.М. Арзамаскіна, І.М. Бородіної, В.В. Горшеніна, О.В. Прокоф'євої, В.В. Сорокіна, Л.Г. Удовики, В.М. Якушика, які переважно присвячені сучасним державно-правовим феноменам.

Між тим транзитивні держави та право перехідного характеру були відомі ще з минулих епох, проте тільки ХХ і початок ХХІ століття дав їх масові зразки. Одні з них виникали в результаті розпаду колоніальних систем і характеризувалися розвитком нових суспільних відносин. Інші поєднували ознаки різних типів держав, наприклад, скандинавські країни поєднують ознаки традиційно буржуазної держави з елементами держав соціалістичного типу. У третій можлива поява нових якісних рис, які не притаманні жодному досі відомому типові держави.

Радянські соціальні науки не приділяли уваги транзитивним державам як скороминущим явищам, оскільки панувала думка про революційний характер соціальних переходів. У реальності, як виявилось, революція є, скоріше, винятком, ніж правилом соціальної транзитивності. Найбільш природним, перспективним і найменш болісним для суспільства є еволюційний шлях соціального розвитку, тому наявність транзитивних держав є цілком закономірною. Вони не тільки можуть існувати тривалий час, а й самі по собі є втіленням певної стабільності, хоча й іншої, ніж у звичайної держави (у стадії застигlosti, як сказав би Огюст Конт).

Російський дослідник М.М. Марченко зауважує, що вивчення причин і "історій хвороб" держави і права, рівно, як і вражаючих їх криз, має вельми важливе значення не

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**

тільки в теоретичному, а й у практичному плані. Воно допомагає не тільки глибше й різносторонньо зрозуміти сутність і зміст перехідного стану держави і права, а й встановити правильний діагноз їх кризових захворювань, а разом з тим і визначити найбільш оптимальні шляхи й засоби виходу з такого стану. Особливо важливе значення це має, на його думку, для Росії, яка знаходиться на перехідному етапі від псевдосоціалізму до капіталізму, а також колишніх соціалістичних країн Східної Європи, республік Прибалтики і країн СНД, що проходять такий же шлях [2, 122].

Невизначеність наукових позицій про транзитивні стани виникає не тільки через труднощі або навіть неможливість знайти й точно фіксувати стан речей, які дозволяють говорити про те, що відбулися зміни, а й через складність самих транзитивних станів і невловимість моменту їх початку. Наприклад, лише сьогодні зрозуміло, що процес руйнування радянського ладу не був обмежений часом правління М. Горбачова й почався задовго до 1985 або 1991 року, відбувався у всіх сферах життя суспільства й у всіх регіонах держави.

У процесі транзитива складаються принципово нові механізми соціокультурної динаміки, що дають про себе знати як на етапі становлення, так і на етапі руйнування й розпаду цивілізаційної моделі.

Транзитивні суспільства можуть тривати невизначено довго. Один з таких періодів - це 1914 - 1934 роки, коли була вирішена доля ХХ століття. Саме в цей період були закладені основи сучасного стану країн Європи й Америки. Приблизно такий же період має місце сьогодні. Колишня світова система, для якої була властива конфронтація двох протилежних соціально-політичних систем, остаточно й безповоротно пішла в небуття в 1991 році. Нові епохи перемагають, коли приходять нові люди й нова культура, події, що відбуваються по всьому світу, мають велике значення для їх приходу.

Російський дослідник В.В. Сорокін запропонував розглядати три етапи перехідного періоду в державі: 1) оформлення перехідної влади; 2) конституювання нового ладу; 3) стійке функціонування. При цьому, як основний критерій періодизації перехідного стану автор виокремлює: рівень завершеності формування системи органів державної влади, що відповідає типологічній характеристиці нового конституційного ладу; рівень громадянської згоди; рівень стабільності суспільних відносин нового типологічного характеру після відповідного державно-правового впливу [3].

Транзитивний процес впливає на політичну, правову систему, історичні та правовокультурні традиції, соціальну організацію тієї або іншої цивілізації, суспільства, держави. Транзитивний період може завершитися як загибеллю одного, завершального циклу в розвитку держави і права, так і зародженням і підйомом нового.

Кожний транзитивний період породжує як негативні, так і позитивні тенденції суспільного, правового й державного розвитку.

Як приклад, наведемо транзитив першої половини ХХ століття. Перша квазисоціалістична революція відбувалася в Росії з жовтня 1917 р. по 1937 р. (офіційна дата завершення побудови основ соціалізму) і супроводжувалася встановленням диктатури пролетаріату, знищенням "до ґрунту" старої Росії, колосальними жертвами, створенням радянського суспільства з нібито соціальною рівністю, а фактично бідністю абсолютної маси населення. Між тим справжня соціально-демократична революція в Західній Європі відбувалася протягом усього короткого ХХ ст.

(1914-1991 рр.) без застосування сили проти власних громадян і привела до конституювання участі всіх громадян в управлінні державними й суспільними справами (через утвердження загального виборчого права), встановлення високих соціальних стандартів, забезпечення вертикальної соціальної мобільності завдяки розвинутій системі підтримки освіти й конкурсного порядку службової та іншої кар'єри. Якщо говорити про побудову соціалізму (зрозуміло, не в марксистському, а в бернштейнському його сенсі), то це відбулося саме в Європі, а не в СРСР.

До того ж ми можемо констатувати, що радянський державний, правовий і соціальний транзитив мав контрпрогресивний характер і призвів до повернення суспільства в добуржуазний стан. Цією обставиною й був зумовлений складний перехід від авторитаризму та демократії, який на пострадянському просторі (за винятком країн Балтії) продовжується в дуже суперечливих формах до сьогодні.

Американський політолог С. Хантінгтон розглядає три моделі переходу від авторитаризму до демократії (зрозуміло, що всі вони є варіантами веберівських ідеальних типів) [4].

Першою є класична лінійна модель (Великобританія, Швеція). За цією моделлю в країні проходить поступове обмеження монархічної влади, розширюються права парламенту й громадян. Спочатку громадяни отримують громадянські, особисті права, потім політичні й на завершення - соціальні права. Поступово обмежуються, а потім і зникають виборчі цензи, парламент стає вищою законодавчою владою й контролює уряд.

Другою є циклічна модель переходу (деякі країни Азії, Африки, Латинської Америки). Вона передбачає чергування демократичних і авторитарних форм правління, формально позитивного ставлення політичної еліти до демократії. У цьому разі обрані народом урядовці або усуваються військовими, або захоплюють і узурпують владу особисто, побоюючись загубити її, стикаючись зі зростаючою опозицією й непопулярністю. Ця модель переходу свідчить про недостатню зрілість демократичних переконань, про слабкість позицій цих переконань у панівній політичній культурі.

Наступною є діалектична модель переходу (Іспанія, Греція, Португалія). Ця модель так само, як і циклічна характеризується нестабільністю політичних режимів. Але за цією моделлю перехід до демократії здійснюється під постійним впливом вже сформованих внутрішніх передумов (висока індустріалізація країни, сформований чисельний середній клас, високий освітній рівень громадян, раціоналізація та індивідуалізація масової свідомості). Концентрація цих та інших передумов призводить до швидкої руйнації й краху авторитарного режиму, і в результаті встановлюється стабільна, життєздатна демократія.

На нашу думку, поряд з цими типами транзитиву з позицій синергетичного підходу простежується ще один варіант перехідних суспільних, державно-політичних систем, а саме - нелінійна модель. Нелінійність системи означає множинність шляхів її еволюції. У процесах самоорганізації виявляється амбівалентна природа хаосу, який може виступати як руйнуючим, так і творчим началом. У ситуаціях, коли система досягає певного критичного рівня, вона стає нестійкою - у ній виникає як мінімум два й більше можливих напрямків розвитку, станів-атракторів. Цей стан системи називається точкою біфуркації або поліфуркації. У межах нелінійного транзитиву багатократно зростає роль лідера змін, або, навпаки, лідера контрзмін. Класичний у цьому сенсі

приклад - Олександр II (лідер реформ, хоча й вимушених) і Олександр III (лідер контрреформ). Не буде перебільшенням сказати, що вбивство Олександра II зумовило трагічний для Росії вибір атрактора консервації добуружазних державно-правових інститутів.

Типологія транзитивності не вичерпується вказаними типами. Не менш важливо вказати й проаналізувати загальний напрям переходу, який може бути прогресивним і регресивним.

Прогресивна трансформація держави і права виражається у вдосконаленні суспільного ладу, державного механізму, правового життя людини, характеризується розширенням конституційно-правових основ діяльності держави й обсягу прав і свобод людини. Прогресивний розвиток можливий, якщо юридичні закони управління всіма структурами й функціями суспільства спрямовані на утвердження свободи й рівності, які лежать в основі права. Чим більшою є відповідність законів держави цим принципам права, тим ефективнішим є управління структурою й функціями суспільства. Яскравим прикладом є демократизація державного ладу США в XIX - на початку XX ст.

Регресивна трансформація зумовлює деформацію правової системи, негативні дисфункціональні зміни в державі. Прикладами можуть служити періоди занепаду демократії й зміни її різними формами тиранії або деспотії (на прикладі історії Стародавньої Греції або Стародавнього Риму). Інший приклад, це перехід від м'якого авторитаризму за часів Російської імперії до тоталітаризму в умовах Радянського Союзу.

Т.І. Заславська підкреслює, що на практиці трансформація більшості посткомуністичних суспільств, принаймні на перших етапах, супроводжується не творенням, а руйнуванням. Про це свідчать згортання високотехнологічних виробництв, кризи науки й освіти, депрофесіоналізація цінних кадрів, втеча кращих "мізків" за кордон, погіршення якості життя й умов розвитку особи, повернення багатьох суспільних груп до традиційного способу життя, поширення протиправної поведінки, корупції, загальнокримінальної злочинності, руйнування суспільної моралі. У ряді посткомуністичних країн соціальна трансформація супроводжувалася загостренням міжнаціональних конфліктів і громадянськими війнами [1, 92-94].

Транзитивні періоди характеризуються нестійкістю й нестабільністю, кризами. Для транзитивних держав характерні великі війни, повстання, революції, всесвітні зіткнення народів, з яких починалися нові ери в житті

людства. У цей період відбувається поширення різних учень - релігійних, політичних, правових, політичних змов і путчів. Як приклади можна навести революцію XVII ст. в Англії, буржуазну революцію XVIII ст. у Франції, Жовтневу революцію 1917 р. у Росії, розпад колоніальних держав, розпад Радянського Союзу, помаранчеву революцію 2004 р. в Україні та багато інших. Кожний транзитивний період породжує не тільки негативні тенденції, а й з'являються нові цінності, нові норми.

Особливістю українського суспільства є накладення, з кумулятивним ефектом, двох соціальних транзицій: від неконкурентного соціалістичного до конкурентного капіталістичного суспільства (у соціальному сенсі) і від індустріального до інформаційного суспільства (у сенсі технології). Тому транзиція для України, як і більшості пострадянських країн, відбувається в особливо болісних для населення формах, що знаходить свій відбиток і в праві.

Транзитивний період розвитку сучасної Української держави пред'являє запит до розвитку правової теорії, до розроблення правових моделей подолання кризових явищ, здійснення якісного прориву до нових висот демократичної правової державності. Вивчення транзитивної держави потребує методології, яка б дозволяла охопити предмет дослідження у всій його багатоманітності та взаємозв'язках. Комплексний підхід зумовлює застосування понятійного апарата й методології не тільки теорії держави і права, а й таких суміжних наук, як філософія, культурологія, соціологія, політологія.

Література

1. Заславская Т.И. Современное российское общество. Социальный механизм трансформации. - М.: Дело, 2004. - 400 с.
2. Проблемы теории государства и права: учебное пособие / Под ред М.Н. Марченко. - М.: Юрист, 2002. - 656 с.
3. Сорокин В.В. Государственность переходного периода: теоретические вопросы: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 - "Теория и история государства и права; История учений о государстве и праве" / В.В. Сорокин - Екатеринбург, 1999. - 21 с.
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. - М.: ООО "Издательство АСТ", 2003. - 603 с.

*Матвеева Л.Г.,
Одеський державний університет внутрішніх справ
Надійшла до редакції 18.10.2012*

УДК 141.7:340.12

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПОВЕДІНКУ ЛЮДИНИ

Омельчук О. М.

Концептуалізація поняття "суспільна мораль" є проблемною, оскільки формально мораль є сукупністю безумовно наказових, пріоритетних, загальних, обернених за перевагою до мотивів нормативних положень, які спираються на ідеальні санкції. Змістовно мораль визначається ідеалом цінності людини, який диктує необхідність поведінки, яка виражає прагнення до миру й взаємодопомоги, навіть до самопожертви заради іншої людини. У формалізованій і інституціоналізованій суспільній моралі мораль індивіда просто не впізнає сама себе, тобто не бачить у ній суто морального явища.

Аналізуючи зміст ідеї суспільної моралі, необхідно

вказати, що в ній вміщені такі уявлення: зорієнтованість суспільної моралі на досягнення спільного блага; суспільна мораль "мислить" кількісно, для неї важливий критерій "більшості"; інституційність, опора на установлення, які організаційно та процедурно підтримуються; суб'єкт і об'єкт суспільної моралі можуть бути роз'єднані; суспільна мораль допускає колективний осуд; вона неодмінно формалізована й кодифікована, принаймні частково. На її думку, суспільна мораль протиставляється перфекціоністській індивідуальній моралі. Однак таке бачення ідеї суспільної моралі й способів її концептуалізації не враховує можливості усвідомленого